

MINSKA NEVARNOST NA KOSOVU MED LETOMA 1999 IN 2001

MINE THREAT IN KOSOVO BETWEEN 1999 AND 2001

Povzetek Mine sta na Kosovu polagali tako jugoslovanska stran kot tudi kosovsko-albanske oborožene formacije. Program humanitarnega razminiranja se je začel izvajati takoj po koncu vojaških aktivnosti in je bil končan decembra 2001. Podatki o postavljenih minah so se zbirali že od začetka sovražnosti. Začetne ocene minske nevarnosti so bile pretirane. Na jugoslovanski strani so mine polagali vojska, enote ministrstva za notranje zadeve in paravojaki. Jugoslovanska vojska je polagala mine skladno s taktiko JLA. Nasprotna kosovsko-albanska stran je polagala predvsem manjše skupine min. Glede na vojaško-tehnični sporazum je jugoslovanska vojska enotam Kforja predala 624 zapisnikov minskih polj. Na Kosovu so mine polagali še po koncu spopadov.

Ključne besede *Protitankovske mine, protipehotne mine, humanitarno razminiranje, Kosovo.*

Abstract In Kosovo, landmines were laid by both parties involved. The humanitarian demining program started immediately after the end of the military activities and was successfully completed in December 2001. Data on the landmines were collected from the beginning of the hostilities. According to various information, the initial mine risk assessments were exaggerated. On the Yugoslav side, landmines were used by the military, units of the Ministry of the Interior and paramilitary units. The Yugoslav Army was laying mines in line with the tactics of the Yugoslav People's Army. The opposing Kosovo-Albanian side, however, was mainly laying small groups of landmines. According to the military technical agreement, the Yugoslav Army handed over 624 minefield records to KFOR units. In Kosovo, landmines were also being laid after the end of the conflict.

Key words *Anti-tank landmines, anti-personnel landmines, humanitarian demining, Kosovo.*

Uvod Mineva 21 let od konflikta na Kosovu in za Kosovo. Namen tega prispevka¹ ni opisovati vojaških aktivnosti, saj so te bolj ali manj znane in vsaka stran že dolgo slavi svoje heroje. Ena izmed nevarnih dediščin konflikta so bili in še vedno so mine, kasetno strelivo in druga neeksplozirana ubojna sredstva. Na Kosovu najdemo te tri vrste nevarnih ostankov še danes in verjetno bo njihovo uničevanje trajalo še precej časa, saj je humanitarno razminiranje počasen, drag in težaven proces (Croll, 1998, str. 137). Povprečna dnevna učinkovitost deminerja pri izvajanju ročnega razminiranja je 15–20 m² (GICHD, 2005, str.15). Pri uporabi strojnih principov razminiranja ali psov za detekcijo min je hitrost sicer večja, cena nižja, omejitve uporabe teh sredstev pa so drugačne in tudi večje (Bizjak, 2003 in 2004, in Bizjak, 2006).

Na Kosovu je začel potekati takoj po koncu spopadov pod vodstvom Organizacije združenih narodov precej široko zastavljen program humanitarnega razminiranja, ki ga je vodil v Prištini oblikovan Minski koordinacijski center (Mine Action Co-ordination centre – MACC). Koordinacijski center je svoja vrata zaprl in tako formalno končal program humanitarnega razminiranja decembra 2001. V okviru OZN in skupnosti humanitarnega razminiranja ta program velja za vzorčno izveden in najuspešnejši program humanitarnega razminiranja, kar je sicer diskutabilna ocena, vendar večinoma resnična. Slovenija je imela v programu pomembno vlogo, tako v finančnem kot kadrovskega smislu.

Po začetnih ocenah (sredi leta 1999) Natovih vojaških strokovnjakov naj bi bilo na Kosovu položenih pol milijona min, prav tako so ocenjevali, da je skoraj celotna meja z Republiko Severno Makedonijo (Severna Makedonija) in Republiko Albanijo (Albanija) popolnoma minirana. Ko se je organiziran proces humanitarnega razminiranja konec leta 2001 končal, sta se pokazala pretiranost teh prvih ocen in dejstvo, da je bilo na Kosovu položenih precej manj min kot na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini (BiH). Kadar govorimo o neeksploziranih ubojnih sredstvih, je treba izpostaviti, da je Nato na 333 različnih lokacijah Kosova odvrigel tudi 1392 kasetnih bomb.² Odstotek neeksploziranih kasetnic je bil večinoma visok in je znašal 7–15 odstotkov, v nekaterih primerih pa celo 30 odstotkov in več.³ Te neeksplozirane kasetnice so predstavljale še večjo težavo kot položene mine (Bizjak, 2009). Prav tako je predstavljalo nevarnost strelivo z osiromašenim uranom, saj je bilo večinoma uporabljeno v napadih na obrambne položaje Vojske Jugoslavije. Ti so bili zaščiteni

¹ Članek je namenjen kolegicam in kolegom, ki jih je izkušnja delovne nesreče med razminiranjem za zmeraj duševno in fizično označila ter spremenila. Večina izmed njih se danes zelo težko prebija čez življenje, čeprav so družbi dali največ, kar so mogli. Pri tem ne smemo pozabiti na obolele sodelavce, ki so zelo verjetno tako množično zboleli zaradi fizičnega stika z »osiromašenim uranom«. Zaradi »pomembnosti vojaške skrivnosti« in birokratizma OZN s(m)o bili na nevarnost namreč prepozno opozorjeni.

² Vsa naselja na Kosovu imajo vsaj tri nazive: srbskega, albanskega in turškega. V prispevku bomo navajali srbska krajevna poimenovanja, ki so se od leta 1918 v slovenskem jeziku največ uporabljala. Ko je mikrolokacija manj prepoznavna, je v oklepaju naveden tudi albanski krajevni naziv. Nato je pozneje število odvrženih kasetnih bomb zmanjšal na 1254, kar skupaj glede na specifikacijo odvrženih kasetnih bomb znaša 234.123 odvrženih kasetnic.

³ Nato priznava približno pet odstotkov neeksploziranih kasetnic. Na tej podlagi so v Kforju ocenili, da naj bi bilo na Kosovu okoli 14.000 neeksploziranih kasetnic, vendar so že januarja 2000 to oceno zvišali na 14.500.

z minami oziroma napadeni s kasetnim strelivom,⁴ po končanih spopadih pa je na teh območjih potekalo intenzivno humanitarno razminiranje. Leta 2000 so pooblaščen strokovnjaki OZN, med katerimi je deloval tudi član Instituta Jožef Stefan dr. Peter Stegnar, ocenili, da je bilo na Kosovu uporabljenega približno 10 ton tega streliva ali okoli 31.000 nabojev (Stegnar, 2001).

Mine sta na Kosovu polagali obe vpleteni strani, Nato pa glede na znane podatke in stanje na terenu min ni uporabljal. Vendar je glede na izjave nekaterih ameriških uradnikov mogoče sklepati, da je bila vojska ZDA pripravljena tudi na uporabo sistema hitrega polaganja min »CBU-89 Gator« (ICRC 2001). Po nekaterih neformalnih pogovorih z ameriškiimi častniki, opravljenimi na Kosovu leta 1999, so v Albaniji imeli pripravljene tudi starejše sisteme za hitro polaganje min MK7 in SUU-66, uporabljali pa so modificirane mine M74 in M75GEMSS (dnevniški zapiski).

1 PRVI PODATKI O STANJU NA TERENU

Prvi podatki o stanju na terenu so si bili nasprotujoči, predvsem pa pridobljeni iz popolnoma različnih virov.

Že decembra 1998 je bilo na Kosovu izvedeno ocenjevanje nevarnosti položenih min. To izvidovanje je opravila posebna skupina urada za vojaškopolične zadeve pisarne za programe humanitarnega razminiranja zunanjega ministrstva ZDA. Namen je bil zagotoviti varnost in podporo Kosovski verifikacijski misiji (OVSE). Skupina je ocenila, da mine ne predstavljajo resne grožnje, je pa izpostavila problematiko neeksplodiranih ubojnih sredstev (Office of Humanitarian Demining Programs, 1999, str. 2). To so bile ocene pred začetkom Natovih letalskih napadov in razširitvijo pehotnih spopadov. Nato je že 12. junija 1999 na podlagi obveščevalnih informacij pripravil prvo minsko karto Kosova (Bizjak, 2002, str. 447), ki pa je bila zelo splošna in nenatančna. Na njej so bila namreč kot minska polja označena tudi različna zemeljska utrjevalna dela.

Po koncu spopadov so bile prve ocene o minski nevarnosti pripravljene julija 1999 in v njih je bilo število položenih min ocenjeno na 300.000. Najbolj minirani naj bi bili okolica Kosovske Mitrovice, Prištine, Kosovega polja, Mališeva, Srbice (alb. Skendëraj), Lapušnika (alb. Llapushnik), Peči, Suve Reke in Prizrena (Cimperšek,

⁴ Osebj, vpeto v program humanitarnega razminiranja na Kosovu, je bilo redno v fizičnem stiku s tem strelivom, saj je bilo treba vsak signal detektorja na minskem polju fizično preveriti. Osebj Minskega koordinacijskega centra je bilo poleti in jeseni 1999 vpeto v čiščenje streliva (EOD) iz poškodovane ali uničene vojaške tehnike, predvsem tankov v okolici Kline in Radonjičkega jezera (alb. Liqeni i Radoniqit). Šele aprila leta 2000 je OZN posredovala uradno opozorilo, da je bilo na Kosovu intenzivno uporabljeno strelivo z osiromašenim uranom. Šele po več zahtevah UNMIK je Nato posredoval mikrolokacije uporabe tega streliva. Ob korelacijah med temi območji in minskimi polji je bilo delo na teh takoj prekinjeno, vendar je bila večina tovrstnih minskih polj pregledana in razminirana pred tem opozorilom. Po podatkih, ki jih je Minski koordinacijski center pridobil aprila 2000, je bilo na Kosovu na približno 100 lokacijah izstreljenih 31.000 nabojev z osiromašenim uranom (Threat Factsheet, No. 6).

1999). V medijih se je takrat celo pojavila informacija o pol milijona položenih min. To oceno je najbrž pripravil Kfor.

Prvi terenski podatki o minski grožnji na Kosovu so bili pridobljeni s šestimi izvidniškimi deminerskimi skupinami nevladne organizacije Halo Trust, ki so v obdobju od 13. junija 1999 do 24. avgusta 1999 na območju celotnega Kosova izvedle izvidovanje na ravni ena (Halo Trust, 1999).⁵ Namen izvidovanja je bil obiskati naselja na Kosovu in posledično pridobiti realno informacijo o stanju na terenu. Pripravljenih je bilo 1205 poročil, 252 področij je bilo označenih za kontaminirane, za 684 naselij je bilo opredeljeno, da nimajo težav z minami in neeksplodiranimi ubojnimi sredstvi, za kar 269 naselij pa je bilo izpostavljeno, da bi bilo treba izvidovanje ponoviti pozneje, saj so bila naselja še brez prebivalcev. Izvidovanje je potekalo med najintenzivnejšim vračanjem beguncev na svoje domove. Pri tem je bilo obiskanih približno 90 odstotkov kosovskih naselij. Po tej oceni centralni in severni predeli Kosova niso imeli težav z minami, neeksplodirana ubojna sredstva s poudarkom na kasetnem strelivu pa je bilo mogoče najti po vsem kosovskem območju. Končno poročilo je omenjalo tudi veliko nevojaškega miniranja⁶ in defenzivna minska polja na državni meji proti Albaniji in Severni Makedoniji. Posebej je bilo izpostavljeno osemkilometrsko minsko polje vzhodno od Dečanov, ki naj bi potekalo brez razmikov od Ljumbarde (alb. Lumbardh) do Šaptelja (alb. Shaptej). Izvidovanje je potekalo v posebnih okoliščinah in v danih razmerah prezgodaj. Izvidniki so sicer pridobili določene podatke o stanju na terenu, vendar so bili zbrani podatki nekakovostni, preveč splošni in pogosto podvojeni z drugimi informacijami. Zato je kar dve leti prevladovala ocena, po kateri je na Kosovu nevojaško miniranje doseglo velike razsežnosti, poleg tega pa naj bi bili tudi mejni predeli z Albanijo in Severno Makedonijo nenehno minirani. Nekatera območja med Ljumbardo in Šapteljem so sicer bila minirana, vendar ta minska polja niso bila povezana. Informacija je bila zagotovo posledica nepreverjenih podatkov lokalnega prebivalstva. Na tem predelu so namreč že poleti 1998 potekali hudi boji (Hamzaj, 2000, str. 103–107) in prebivalci so celotno območje ocenjevali kot nevarno. Pri teh pretiranih začetnih ocenah je treba izpostaviti tudi ameriške vojaške analize iz marca 1999, po katerih naj bi na Kosovu minsko bojevanje doseglo velike razsežnosti, predvsem kot oblika obrambe pred morebitnim kopenskim napadom Natovih sil oziroma kot oblika onemogočenja operativnega nasprotnikovega delovanja (Office of Humanitarian Demining Programs, 1999).

K tem prvim pretiranim ocenam so pripomogle številne minske nesreče in posledično žrtve. Tako je bilo v prvem mesecu po koncu spopadov po oceni Svetovne zdravstvene

⁵ V tem času se je izvidovanje miniranih območij, skladno z Mednarodnimi standardi humanitarnega razminiranja, izvajalo na treh ravneh. Prva raven je pomenila splošno izvidovanje in preverjanje prisotnosti min in neeksplodiranih ubojnih sredstev. Izvidovanje je temeljilo predvsem na pogovorih z lokalnim prebivalstvom in fizični zaznavi min ter neeksplodiranih ubojnih sredstev. Pripomočki za detekcijo so se uporabljali samo v izjemnih primerih. O tem glej več v Bizjak, 2007.

⁶ V poročilih je bila izpostavljena predvsem dolina reke Drenice.

organizacije v minskih nesrečah udeleženi od 130 do 170 civilistov (WHO, 1999),⁷ julija 1999 je v teh nesrečah umrlo ali bilo poškodovanih 156 ljudi, dva meseca pozneje pa 47 (Busé, 2000, str. 26).⁸ Od junija do oktobra 1999 je bilo v nesreče z minami in neeksplozivnimi ubojnimi sredstvi vpletenih 300 ljudi, izmed katerih jih je 54 umrlo, preostali pa so bili večinoma težje ranjeni (MACC, 1999).

Vse te različne in deloma nepreverjene informacije so bile vnesene v bazo podatkov,⁹ ki je konec leta 1999 vsebovala informacije o približno 4000 nevarnih območjih. Vendar je to pomenilo med 30 in 50 odstotki podvojenih in napačnih podatkov (Messick, 2000), ki jih je bilo treba pozneje fizično preveriti na terenu in diskvalificirati. Tako je bilo v prvi polovici leta 2000 število nevarnih območij zmanjšano na 1926 (Benini, 2002; dnevniški zapiski).

Te pretirane ocene so veljale vse leto 1999 in v prvi polovici leta 2000. Šele intenzivno humanitarno razminiranje, ki se je izvajalo od aprila 2000 in v katerega je bilo povprečno vključenih okoli 1200 ljudi ter je istočasno potekalo na približno 200 miniranih območjih in 114 območjih, onesnaženih s kasetnicami (MACC, 2000), pa je te ocene spremenilo in postavilo v realistične okvire. Že septembra 2000 je bilo število minskih žrtev zmanjšano na šest ljudi (Bizjak, 2000), in sicer zaradi intenzivnega razminiranja in zavedanja, da Kosovo le ni tako močno minirano, kot je bilo mišljeno v začetku. Do oktobra 2000 je bilo najdenih in uničenih 9809 protipehotnih min (PPM) in 5313 protitankovskih min (PTM)¹⁰ (Bizjak, 2000/2001, str. 450).¹¹

⁷ Med njimi je bilo 95 odstotkov moških, kar 41 odstotkov udeležencev pa je bilo starih med 15 in 24 leti. Medtem ko je aktivnosti humanitarnega razminiranja vodil Minski koordinacijski center (1999–2001), se je po znanih podatkih na Kosovu zgodilo 495 nesreč s položenimi minami in neeksplozivnimi ubojnimi sredstvi.

⁸ Podatki o udeležencih v minskih nesrečah so, predvsem v prvih mesecih po koncu spopadov, zelo različni, saj je bilo zaradi intenzivnega vračanja beguncev težko zbrati vse informacije. Po drugi strani je to povezano tudi z zaprtostjo albanske družbe, v kateri so poudarjene velike družine.

⁹ Humanitarni program razminiranja na Kosovu, ki ga je vodil in usklajeval Minski koordinacijski center, je bil prvi program pod vodstvom OZN, ki je poskusno uporabljal novo bazo podatkov, imenovano Information Management System for Mine Action (IMSMA). Danes je IMSMA standardna baza podatkov za vse programe humanitarnega razminiranja, ki potekajo pod vodstvom OZN. Program so razvili v Mednarodnem centru za humanitarno razminiranje v Ženevi (Geneva International Centre for Humanitarian Demining – GICHD).

¹⁰ Še pred desetimi leti se je v humanitarnem razminiranju dosledno uporabljal izraz »protitankovska mina«. Danes se za označevanje teh min najpogosteje uporabljata dve sestavljeni imeni (Dirscherl, 2004, in Bizjak, 2016): »Mine, namenjene delovanju proti vozilom (ang. Anti-Vehicle Mine)« in »Preostale mine, ki niso protipehotne (ang. Mines other than Anti-Personnel Mines ali skrajšano MOTAPM)«.

¹¹ Ob tem je bilo do oktobra 2000 najdenih in uničenih 11.780 neeksplozivnih ubojnih sredstev in 5901 kasetnica. 21.307,964 m² zemljišča je bilo očiščenega in razglašena za varno. Pregledanih je bilo tudi 16.117 hiš, 776 šol in celotno kosovsko električno omrežje. K tem številkam niso vštete mine, ki so jih našli in uničili pripadniki enot Kforja.

2 MINE, KI SO JIH POLOŽILE JUGOSLOVANSKE OBOROŽENE FORMACIJE

2.1 Nevojaško miniranje in mine presenečenja

Na jugoslovanski strani so mine polagale vse tri oborožene formacije, torej Vojska Jugoslavije, enote notranjega ministrstva in paravojaške enote.

Enote notranjega ministrstva¹² in paravojaške enote niso polagale velikih minskih polj, temveč izključno manjše skupine min, posamezne mine oziroma tudi mine presenečenja.¹³ Te oborožene formacije niso o položenih minah nikdar pripravile zapisnikov minskih polj ali kakršnih koli drugih zaznamkov. Lokacije teh min so bile po koncu spopadov popolnoma neznane. Pri manjših skupinah min je šlo večinoma za zaščito položajev enot, v nekaterih primerih pa tudi za t. i. nevojaško miniranje. To miniranje je bilo usmerjeno izključno proti civilnemu prebivalstvu. Nevojaškega miniranja je bilo precej manj od pričakovanega in precej manj kot na Hrvaškem ter v BiH. Vzrok je treba iskati v tem, da je bil spopad krajši, ob tem da so v spopadih na Kosovu na jugoslovanski strani prevladoval redne vojaške enote. Na podlagi rezultatov razminiranja je bilo največ nevojaškega miniranja v dolini reke Drenice in v vaseh Rznić (alb. Irzniq), Gornji Streoc (alb. Strelle i Epërm) in Ljumbarda. Posamezne protipehotne naletne mine (PPNM) so bile večinoma položene na dostopnih poteh do hiš, v nekaj primerih pa celo na hišnem pragu. V vasi Gornji Streoc so bile posamezne mine razpršene po celotnem območju vasi, od vrtov do sadovnjakov in pešpoti ipd. V tem primeru je bilo do decembra 2001 aktiviranih oziroma odkritih in uničenih 12 protipehotnih naletnih min PMA-2. Poleg goveda, ki je v dveh primerih sprožilo mino, je nanjo stopil tudi 12-letni deček, ki je izgubil stopalo. Devet preostalih min je bilo najdenih v kompleksni aktivnosti razminiranja, v kateri so sodelovali skupine s psi za detekcijo min, deminerski stroji (valjarji in tolkači), intenzivno pa se je izvajalo tudi ročno razminiranje. Vas nikoli ni bila proglašena za »očiščeno«, saj so se minske nesreče dogajale tudi pozneje, vendar zmeraj v drugem delu vasi. Po dostopnih podatkih so bili med spopadi v vasi pripadniki enot notranjega ministrstva in paravojaki.

Za nevojaško miniranje so se največkrat uporabljale protipehotne naletne mine jugoslovanske izdelave PMA-1 in PMA-2, ki jih je bilo najlažje položiti in »pozabiti«. Kot mina presenečenja je bila večkrat uporabljena tudi ročna bomba M-75, vendar skoraj zmeraj na poteg (factsheet No. 1). Ta bomba je bila najdena recimo brez varovalke in »stisnjena« v kozarcu, katerega stene so držale kovinsko držalo varovalke v varnem položaju. Kozarec je bil z žico pritrjen na vejo, ista žica pa je bila čez pešpot povezana z drugim drevesom. Vsak, ki bi uporabljal pešpot, bi kozarec potegnil z veje in aktiviral bombo (dnevniški zapiski). Najdeni so bili tudi

¹² Enote jugoslovanskega notranjega ministrstva iz leta 1999 je težko enačiti s klasičnimi policijskimi formacijami, saj je bilo veliko teh enot, tako po oborožitvi kot tudi po taktiki, bližje pehotnim vojaškim enotam. Vojaška taktika je imela pomembno mesto tudi na policijski akademiji (Lazović, Stišović, 1998).

¹³ Humanitarno razminiranje ne pozna pojma »skupina min«, temveč uporablja izključno termin »minsko polje« (McGrath, 2000).

trije primeri ročne bombe M-75 v originalni zapečateni plastični embalaži. Bomba je bila videti kot neuporabljena, vendar je bila v škatlo vstavljena brez varovalke, kovinsko držalo pa je bilo skrajšano na polovico in ga je v varnem položaju v bombi držal samo plastični pokrov embalaže. Vsak, ki bi želel bombo uporabiti in bi pokrov odvil, bi bombo avtomatsko sprožil.

V enem primeru, na mejnem območju Košar (alb. Koshare), je bila usmerjena razpršna mina (MRUD) z žico povezana s pištolo, ki je ležala v predpolju, približno 20 metrov pred mino. Znan je tudi primer, da je bila »izgubljena« pištola povezana s protipehotno razpršno odskočno mino (PROM) PROM 1. V že navedeni vasi Rznič je bilo okoli šolske zgradbe postavljenih pet protipehotnih poteznih min (PPPM) PMR-3. Vas in šolsko poslopje so med spopadi zasedali pripadniki paravojaških formacij. Mine so bile postavljene šele tik pred odhodom paravojakov z edinim namenom nevojaškega miniranja. Mine so bile namreč položene preblizu objekta, v katerem so bili nastanjeni paravojaki. Njihova morebitna sprožitve bi predstavljala grožnjo tudi za njihovo varnost. V enem primeru je bila protipehotna potezna mina PMR-2A položena znotraj stanovanjskega objekta in jo je aktiviral lastnik hiše, ko je odprl hišna vrata (Operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra; Bizjak, 2000/2001, str. 449).

Miniranje Vojske Jugoslavije

Pripadniki Vojske Jugoslavije so začeli polagati mine že v drugi polovici leta 1997, vendar so to bile le protipehotne mine, ki so bile namenjene varovanju vojašnic, bojnih položajev in preostalih vojaških lokacij. V tej fazi so prevladovale protipehotne potezne mine. Zaradi vse več spopadov se je stopnjevalo tudi miniranje, zaščitna minska polja so bila vse večja in začela je prevladovati kombinacija protipehotnih poteznih in protipehotnih naletnih min. Protipehotne naletne mine so bile namenjene zaščitni protipehotnih poteznih min, saj so pripadniki oboroženih formacij kosovskih Albancev intenzivno razoroževali mine, ki so jih položili pripadniki Vojske Jugoslavije, in jih ponovno uporabljali na drugih lokacijah. Svojevrsten »rekord« je bil najden na že omenjenem območju Košar, kjer je bila ena protipehotna potezna mina PMR-2A na razdalji 70 cm varovana z osmimi protipehotnimi naletnimi minami PMA-1. V zapisniku minskih polj se je v tovrstnih primerih uporabljala navedba, da so protipehotne potezne mine »okrepljene« s protipehotnimi naletnimi minami (ZMP: 22, 23, 300).¹⁴ Le v redkih primerih so bile protipehotne potezne mine položene samostojno (ZMP: 3, 297, 307), prav tako ni bilo veliko primerov minskih polj, na katerih bi bile samostojno uporabljene protipehotne naletne mine (ZMP: 284, 296, 302). V tej prvi fazi je Vojska Jugoslavije postavljala tudi manjše skupine protipehotnih min na meji z Albanijo, predvsem na območjih, za katera je bilo ocenjeno, da čeznje poteka logistična podpora oboroženih formacij kosovskih Albancev. Z začetkom letalskih napadov in grožnjo kopenskega posredovanja Natovih enot je Vojska Jugoslavije na mejah proti Albaniji in Severni Makedoniji

¹⁴ V vseh primerih so navedene zgolj evidenčne številke treh najbolj značilnih zapisnikov minskih polj. Pogosto je bilo tipičnih primerov več.

začela postavljati večja protipehotna in tudi mešana minska polja. Tudi protipehotne potezne mine v teh velikih obmejnih minskih poljih nikoli niso bile postavljene samostojno, temveč so bile vedno »varovane« z eno ali več protipehotnimi naletnimi minami. Res pa je, da v okviru minskega polja nikoli niso bile vse protipehotne potezne mine varovane s protipehotnimi naletnimi minami. Kot je že bilo navedeno, se je sredi leta 1999 ocenjevalo, da je celotna meja s Severno Makedonijo in Albanijo popolnoma minirana. Predvidevalo se je, da so tudi najvišji vrhovi, torej Koritnik, Paštrik in drugi, zavarovani z minami, vendar je bila to napačna ocena. Humanitarno razminiranje je pokazalo, da so bile določene smeri močno minirane, kar je predvsem veljalo za masiv Šar planine na severnomakedonski strani in za pas med Paštrikom in Juničko planino na meji z Albanijo, vendar ta nevarnost ni dosegla razsežnosti, ki so se jih načrtovalci humanitarnega razminiranja bali na začetku. Na Kosovu je Vojska Jugoslavije najmočneje minirala območje Košar (albansko-kosovska meja), kjer so med aprilom in junijem 1999 potekali najhujši pehotni boji na Kosovu.¹⁵ Na tem območju so pripadniki jugoslovanske vojske položili osem velikih in nekaj manjših minskih polj ter veliko manjših skupin min ali celo posameznih min. Te so polagali tudi pripadniki oboroženih formacij kosovskih Albancev. Na Košarah so bile položene skoraj vse protipehotne mine iz arzenalov bivše Jugoslovanske ljudske armade (JLA), najdene pa so bile tudi sovjetske in albanske protipehotne mine.¹⁶

V notranjosti Kosova, na območjih, na katerih se je teren v taktičnem smislu bolj odprl, je Vojska Jugoslavije polagala tudi protitankovske mine. Večinoma je šlo za mešana minska polja, pri čemer so prevladovale protitankovske mine, v 42 primerih pa je šlo za »čista« protitankovska minska polja, na katerih so bile položene samo protitankovske mine (ZMP: 285, 293, 294). Največje protitankovsko minsko polje, postavljeno v bližini Djakovice, je vsebovalo kar 420 protitankovskih min TMA-5 (Bizjak, 2016, str. 328). Protitankovske mine so bile v mešanih minskih poljih, ob robovih minskega polja ali med minskimi vrstami vedno varovane s protipehotnimi naletnimi minami. V nekaj primerih so bile protipehotne naletne mine položene celo ob vsaki protitankovski mini. Ta mešana minska polja so bila večinoma položena na prehodnih smereh iz Albanije, na meji s Severno Makedonijo pa je bilo velikih mešanih in protitankovskih minskih polj precej manj. Najbrž je to povezano z dejstvom, da večji del meje s Severno Makedonijo temelji na visoki Šar planini, edini pravi, vendar zelo ozek koridor (Kačanik, alb. Kaçanik), pa bi Vojska Jugoslavije lahko nadzirala drugače.

Na strateško pomembni smeri, ki vodi od mejnega prehoda Cafa Morina (alb. Qafa e Morinës) proti Djakovici, je Vojska Jugoslavije južno od vasi Popovac (alb. Popoc)

¹⁵ Po navedbah poveljnika 125. motorizirane brigade Vojske Jugoslavije generala Dragana Živanovića je na jugoslovanski strani na Košarah padlo 108 ljudi (med njimi tudi 18 oficirjev in podoficirjev, 50 nabornikov, 13 drugih vojaških obveznikov in 24 prostovoljcev). Informacija je bila predstavljena na predstavitvi knjige *Bitka na Košarama – sečanje učenika 1999*, Beograjski knjižni sejem, 26. oktobra 2018.

¹⁶ Vojska Jugoslavije je mine tudi tukaj polagala po običajnem vojaškem vzorcu, albanska stran pa je mine precej »sejala« po območju. V delovni nesreči na tem območju (bilo jih je več) je eden izmed deminerjev izgubil stopalo, ker je bila mina PMA-2 položena globlje od drugih in je minski detektor posledično ni zaznal. Preiskava nesreče ni odgovorila na vprašanje, ali je bila tovrstna postavitev namenska ali slučajna.

postavila veliko in okrepljeno protitankovsko minsko polje. Minsko polje je bilo ob robovih zavarovano s protipehotnimi naletnimi minami, na minskem polju pa protipehotnih min ni bilo. Na minskem polju so bile uporabljene jugoslovanske protitankovske mine TMM-1, vendar so bile uporabljene kot vžigalnik za zaboje s 25 kg eksploziva. Ti so bili nameščeni pod vsako protitankovsko mino (dnevniški zapiski).

Na nekaterih minskih poljih so bile protitankovske mine položene ena na drugo (ZMP: 281, 291, 301). Tipičen primer je bilo protitankovsko minsko polje v okolici Dubrave (alb. Dubravë), kjer je bilo v petih skupinah položenih 60 protitankovskih min TMA-3. Postavitev je bila dvojna, in sicer po dve mini, ena na drugi. Protitankovske mine niso bile varovane s protipehotnimi minami in zelo verjetno bi bilo minsko polje varovano z ognjem (operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra). Avgusta 2000 je izvidniška deminerska skupina na zapuščenem pešpoti v okolici Mučibabe (alb. Muçibaba) naletela na ostanke krave, ki so bili približno pet metrov visoko na drevesu. Viden je bil povodec, kar pomeni, da je bila krava vodena na povodcu, o vodiču pa ni bilo sledi. Ocenjeno je bilo, da sta krava in vodič zelo verjetno aktivirala dvojno postavitve min (protitankovske in protipehotne mine ali dve protitankovski mini) (dnevniški zapiski).

Delo na terenu je pokazalo, da je Vojska Jugoslavije redko označila svoja minska polja, predvsem pa je to veljalo za minska polja na državnih mejah. V bližini srbskih naselij ali naselij s prebivalstvom, naklonjenim Vojski Jugoslavije (Goranci in Bošnjaki), so bila nekatera minska polja obdana z navadno ali bodečo žico. Tam so bile celo nameščene minske oznake. To označevanje je bilo v nekaterih primerih evidentirano tudi v zapisniku minskih polj (ZMP: 24, 130, 134), vendar gre pri tem za izjeme. V okolici minskega polja je bilo mogoče pogosto opaziti improvizirane oznake, predvsem na drevesih narisanih križev, pobarvanega kamenja, zapuščenih karoserij vozil, na drevesnih vejah obešenih plastičnih steklenic, vsekanih znakov v skorjo dreves ipd. Največkrat je bilo mogoče videti v bukovo deblo vsekane znak s šestimi nagnjenimi črtami (/// ///). To je bila večinoma točka, s katere so bile nato določene preostale koordinate minskega polja. Oznake na drevesih so bile večinoma bele ali rdeče barve in pogosto sestavljene iz dveh znakov, in sicer kvadrata in črke X nad kvadratom ali pa samo iz črk X ali M (dnevniški zapiski).

Če so bile protipehotne potezne mine položene samostojno ali v majhnih skupinah (predvsem PMR-2A), so bile položene brez pravega reda in so večinoma s sprožitvenimi žicami zapirale steze in druge dostope.

Redka minska polja so imela izdelane ali predvidene prehode, kadar pa je šlo za protipehotna minska polja, prehodov ni bilo. Pri mešanih ali protitankovskih minskih poljih so bili prehodi včasih tudi narejeni, le v štirih primerih je bilo v zapisniku minskih polj navedeno, da so ob strani minskega polja mine, s katerimi bi po potrebi zaprli prehod (ZMP: 279, 294, 308, 503). Mine so se polagale ročno. V zapisniku minskih polj ni nikjer navedeno, da bi bile mine kjer koli položene strojno. Glede

na zapisnik je bila skoraj zmeraj uporabljena taktika polaganja min stare JLA, v primeru polaganja protitankovskih min pa je prevladoval način, ko vojak nosi dve mini (ZMP: 276, 298, 623).

Zapisniki minskih polj Vojske Jugoslavije in resnično stanje na terenu

Vojska Jugoslavije se je glede na Kumanovski vojaško-tehnični sporazum obvezala, da bo enotam Kforja predala vse svoje zapisnike minskih polj. Julija 1999 je Vojska Jugoslavije poveljstvu Kforja predala 425 teh zapisnikov. Strokovnjaki Kforja so jih skupaj z osebjem Minskega koordinacijskega centra pregledali in glede na prva izvidovanja ter rezultate s terena ocenili, da Vojska Jugoslavije ni predala vseh zapisnikov minskih polj. Zato je Kfor te zapisnike zavrnil kot nepopolne in zahteval dopolnilo. V začetku avgusta 1999 je Vojska Jugoslavije predala 616 zapisnikov, ki so bili prav tako zavrnjeni kot nepopolna informacija (Bizjak, 2008, str. 309). Konec avgusta 1999 je tako jugoslovanska vojska predala 624 zapisnikov in štabno vojaško karto Prištinskega korpusa v razmerju 1 : 50.000 z vrisanimi postavljenimi minskimi polji in načrtovanimi minskimi postavitvami. Po natančnejši analizi vseh zapisnikov minskih polj in vojaške karte je bilo ocenjeno, da podatki tudi tokrat niso popolnoma sovpadali z resničnimi ocenami s terena, vendar so bile razlike majhne in najbrž odvisne od hitrih taktičnih sprememb na bojišču. Vsi zapisniki so bili v Minskem koordinacijskem centru takoj natančno analizirani in izkazalo se je, da je bil eden izmed zapisnikov duplikat, drugi pa je bil po uradni obrazložitvi lažen.¹⁷

Glede na zapisnike je mogoče določiti prvo minsko polje, in sicer 25. julija 1998, ko so vojaški inženirci na območju mejne stražnice Globočica (alb. Gllloboçicë) v dveh vrstah položili 16 min PMR-2A (ZMP: 173). Dan pozneje so zelo verjetno isti vojaki v bližini prvega minskega polja, tik ob severnomakedonski meji, položili 22 min PMR-2A (ZMP: 172). To so bila glede na zapisnik prva minska polja, položena na meji s Severno Makedonijo. 27. julija 1998 je mogoče glede na zapisnik določiti prvo položeno minsko polje na albanski meji, ko so inženirske enote znova, v okolici mejne stražnice Vrbnica (alb. Vërmica), v dveh vrstah položile 16 min PMR-2A (ZMP: 11). Naslednje minsko polje je bilo položeno 28. julija 1998 (ZMP: 32). Tudi v tem primeru je bilo na območju odgovornosti 55. mejnega bataljona Vojske Jugoslavije položenih 16 min PMR-2A.

Vojska Jugoslavije je glede na zapisnike leta 1998 položila 22 minskih poljih (ZMP: 1, 11, 12) in pri tem uporabila samo protipehotne potezne mine. Po navadi je to pomenilo 8, 10, 14 ali 16 min PMR-2A, redkeje več, vendar je bilo število zaradi načina polaganja zmeraj parno. Polagali so jih izključno vojaški inženirci, in ne vojaške obmejne enote, ki pa so en izvod zapisnika dobile v vednost. Kar 31 minskih polj je bilo glede na koordinate položenih na ozemlju Severne Makedonije. Večinoma je šlo za minska polja na Šar planini, kjer državna meja ni bila označena in

¹⁷ Mnenja so bila različna. Avtor tega prispevka in vodja izvidniške skupine nevladne organizacije Halo Trust sta menila, da so mine na tem minskem polju predhodno razorožili pripadniki oboroženih formacij kosovskih Albancev in so bile nato uporabljene drugje.

prevladujejo prostrani pašniki v uporabi pastirjev z obeh strani. Na Šar planini sta bili postavljeni tudi dve veliki protipehotni minski polji, vsako s položenimi 300 minami PMA-2.¹⁸ Deset minskih polj, ki so jih položile jugoslovanske mejne vojaške enote med spopadi, je bilo položenih na albanskem državnem ozemlju. Šlo je predvsem za protipehotne potezne mine, s katerimi so vojaške enote zapirale prostor. Pri tem je treba omeniti mešano minsko polje, ki je bilo položeno na obeh straneh mejnega prehoda Cafa Prushit (alb. Qafa e Prushit). Tukaj je bilo pred obrambnimi položaji Vojske Jugoslavije glede na zapisnik položenih skupaj 415 min,¹⁹ v resnici pa je bilo pozneje med razminiranjem na isti lokaciji najdenih 1102 mini, 92 kasetnic in osem preostalih neeksploziviranih ubojnih sredstev (Bizjak, 2009, str. 276). Zelo verjetno so bile dodatne mine položene naknadno, vendar njihova uporaba ni bila zapisana.

Opravljeni sta bili dve analizi vseh zapisnikov minskih polj Vojske Jugoslavije. Prva je nastala med prevajanjem zapisnikov iz srbsčine v angleščino (september–oktober 1999) in je temeljila na preprostem seštevanju (Wood, 1999). Druga je bila narejena junija 2000 z računalniško analizo in je najbrž najbolj celovita, zagotovo pa ne popolna (Jean, 2000). Po tej analizi je bilo v okviru 623 zapisnikov postavljenih skupaj 29.719 protipehotnih min in 8965 protitankovskih min. Največje protipehotno minsko polje je vsebovalo kar 1000 protipehotnih naletnih min PMA-2, največje mešano minsko polje pa je obsegalo 714 min (650 min PMA-2, 48 min PMR-2A in 16 min TMA-4) (Operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra).

Iz navedenih števil (preglednica 1) preseneča majhno število obeh tipov protipehotnih razpršnih odskočnih min (PROM).²⁰ Položene so bile samo v nekaj manjših mejnih minskih poljih, in to, razen enega, na meji z Albanijo. Zakaj so bile te mine manj uporabljene, je težko oceniti. Odgovor je treba najbrž iskati v njihovi teži in dejstvu, da je bila večina minskih polj položena na odročnih mejnih območjih. Res pa je, da so bile tudi na teh območjih precej številčno uporabljene mine PMR-2A, ki pa so za 1,3 kg lažje od protipehotnih razpršnih odskočnih min. Po drugi strani je treba upoštevati, da so bile enote Vojske Jugoslavije sestavljene iz mobilizirancev in na nekaterih ključnih smereh (Košare) celo iz vojakov na služenju vojaškega roka. Ravnanje s protipehotnimi razpršnimi odskočnimi minami ni preprosto in zahteva dodatna usposabljanja. Nesreče pri ravnanju in predvsem postavljanju so pogoste in te izkušnje je Vojska Jugoslavije že imela iz Hrvaške in BiH. Zelo verjetno so bile položene protipehotne razpršne odskočne mine dostavljene v mejne vojaške stražnice že pred začetkom spopadov.

¹⁸ Na Šar planini je bila državna meja označena samo na nekaj točkah. Pripadniki vojaških mejnih enot Severne Makedonije so leta 1999 od deminerjev pogosto zahtevali, naj prenehajo opravljati svoje delo, saj so na makedonski strani. Potem ko so imeli sami na Šar planini štiri zaporedne minske nesreče s sveže postavljenimi minami, deminerjev niso več motili.

¹⁹ 180 PMA-3, 125 PMR-2 in 110 TMA-5.

²⁰ Na Balkanu je dobila protipehotna razpršna odskočna mina (PROM) žalostni vzdevek – »ubijalec deminerjev«. Mina ima namreč tako občutljiv vžigalnik, da že večinoma najmanjši dotik mine ali pritrjene žice povzroči njeno detonacijo. Evropska komisija in Mednarodni center za humanitarno razminiranje iz Ženeve sta opredelila posebne postopke ravnanja s to mino, po katerih jo je treba uničiti na mestu najdbe, brez morebitnega razoroževanja. Glej <https://www.gichd.org/fileadmin/pdf/LIMA/PROM1.pdf>.

Preglednica 1:
 Analiza zapisnikov minskih polj, narejena v Minskem koordinacijskem centru junija 2000. Prikazuje število postavljenih min na tip mine.

Poimenovanje mine	Število min glede na zapisnik minskih polj	Odstotek glede na skupno število min po kategorijah protitankovskih in protipehotnih min	Število minskih polj, na katerih so bile te mine postavljene	Odstotek minskih polj glede na skupno število
Protitankovske mine				
TMM-1	582	6,4 %	9	1,5 %
TMA-1	250	2,7 %	2	0,4 %
TMA-2	939	10,4 %	3	0,4 %
TMA-3	2705	30,1 %	86	14 %
TMA-4	24	0,26 %	1	0,2 %
TMA-5	4075	45,4 %	65	10 %
Protitankovske mine neopredeljenega tipa²¹	390	4,3 %		
SKUPNO ŠT. PROTITANKOVSKIH MIN	8965			
Protipehotne mine				
PMA-1	3406	11,5 %	51	8 %
PMA-2	10.843	36,5 %	144	23 %
PMA-3	4830	16,3 %	38	6 %
Skupno št. protipehotnih naletnih min	19.079			
PMR-2A	9160	30,8 %	448	71 %
PMR-3	994	3,3 %	22	3,5 %
PROM-1	145	0,4 %	5	1 %
PROM-2	43	0,1 %	1	
MRUD	77	0,2 %	11	2 %
SKUPNO ŠT. PROTIPEHOTNIH POTEZNIH MIN	10.419			
PROTIPEHOTNE MINE NEZNANEGA TIPA	221	0,7 %		
SKUPNO ŠT. PROTIPEHOTNIH MIN	29.719			

Zapisniki minskih polj so bili večinoma kakovostno pripravljene in realistični. V Minskem koordinacijskem centru so bili prevedeni v angleški jezik, podatki o pripravljavcu zapisnikov in vojaški enoti so bili medtem izbrisani. Najbolj kakovostne zapise so pripravili oficirji inženirci, zapisi aktivnih in rezervnih

²¹ Iz zapisnika minskih polj ni bilo mogoče razbrati tipa mine.

oficirjev pa so se močno razlikovali. Največjo težavo so predstavljale nenatančne koordinate in pogosta zamenjava osi X in Y pravokotnega koordinatnega sistema, kar pa je minsko polje umestilo na povsem drugo lokacijo. Pri večini zapisnikov je bila jasno opredeljena razlika med minskim poljem in skupino min, ki je po navadi deset min in manj. Predan je bil le en zapisnik, v katerem je bilo navedeno polaganje samo ene mine (PMR-2A). Mina je bila položena na Šar planini, in sicer čez stezo, ki je vodila iz Severne Makedonije na Kosovo (ZMP: 174). Strokovnjaki Minskega koordinacijskega centra so sredi leta 2000 ocenili, da zapisniki minskih polj v vsaj 80 odstotkih ustrezajo resničnemu stanju na terenu (Bizjak, 2002, str. 449). Zapisniki so v kombinaciji z drugimi informacijami zelo pripomogli h kakovostnemu in hitremu izvajanju humanitarnega razminiranja (Scott, 2002, str. 29).

Po vojaškotehničnem sporazumu bi lahko bila v proces humanitarnega razminiranja, z dovoljenjem Kforja, vpeta tudi Vojska Jugoslavije. Znotraj Minskega koordinacijskega centra se je ob prelomu let 1999 in 2000, zaradi pomanjkanja svojih kapacitet, veliko govorilo o tej možnosti. Predvideno je bilo, da bi bili jugoslovanski vojaki najprej usposobljeni za izvajanje razminiranja, skladno z mednarodnimi standardi za humanitarno razminiranje, nato pa bi izvajali razminiranje predvsem na mejnih območjih med Srbijo in Kosovom, vendar pod strokovnim nadzorom Minskega koordinacijskega centra in zaščito Kforja. Po intenzivnih internih razpravah v okviru koordinacijskega centra je bila ta zamisel zavrnjena.²²

3 MINE, KI SO JIH POLOŽILE KOSOVSKO-ALBANSKE OBOROŽENE FORMACIJE

Mine je polagala tudi nasprotna stran, tj. različne oborožene formacije kosovskih Albancev. Mine so bile večinoma jugoslovanskega izvora in z minskih polj Vojske Jugoslavije.²³ Najdenih je bilo tudi več albanskih min, v bistvu kitajskih replik, ki so bile v nemirih v Albaniji leta 1997 pokradene iz albanskih vojaških skladišč.²⁴ V nekaterih primerih je bilo uporabljeno tudi ohišje mine, z albanskim napisom »šolska«, vendar z bojnim polnjenjem. Julija 1999 je bilo ocenjeno, da so oborožene formacije kosovskih Albancev, s poudarkom na Osvobodilni vojski Kosova (OVK), položile največ min v okolici Kosovske Mitrovice, Donjega Obrinja (alb. Abrijë e Poshtëmë) in na smeri Kosovska Mitrovica–Priština (Cimperšek, 1999). Osvobodilna vojska

²² O tem so se dogovarjali tudi z odgovornimi osebami Kforja, ki pa neoboroženim vojakom Vojske Jugoslavije ne bi mogle zagotoviti varnosti. V Minskem koordinacijskem centru so izpostavili veliko verjetnost, da bodo mine znova postavljene na že očiščenih območjih, s ciljem povzročanja škode jugoslovanskim vojakom. To bi predstavljalo grožnjo tudi osebju Minskega koordinacijskega centra, poleg tega bi ta odločitev v očeh večinskega albanskega prebivalstva diskreditirala celoten proces humanitarnega razminiranja na Kosovu. S posredovanjem Kforja je bila jugoslovanski strani izročena tudi kopija Mednarodnih standardov za humanitarno razminiranje (IMAS).

²³ Po koncu spopadov so se oborožene skupine kosovskih Albancev razorožile in oborožitev je bila pod nadzorom Kforja shranjena na petih lokacijah. Ob preostali oborožitvi so bile v teh skladiščih shranjene tudi mine. V teh skladiščih je bilo veliko min jugoslovanske izdelave še neuporabljenih in shranjenih v originalnih pakiranjih, kar kaže, da so bile mine tudi iz drugih virov ali da so bile kupljene v državah, ki so jih imele na zalogi. Med njimi je bilo največ protipehotnih min.

²⁴ Po nekaterih podatkih je bilo leta 1997 iz albanskih vojaških skladišč odtujenih 300.000 različnih min.

Kosova je uradno zanikala, da bi polagala protipehotne mine, vendar je humanitarno razminiranje pokazalo, da so tudi te mine uporabile oborožene skupine kosovskih Albancev, vendar veliko manj (Human Rights Watch, 2000, str. 876–878).

Treba je poudariti, da enote kosovskih Albancev niso pripravljale zapisnikov minskih polj. V nekaterih primerih se je vedenje o lokacijah postavljenih min popolnoma izgubilo, saj je polagalec min pozneje umrl. 21. septembra 1999 je Osvobodilna vojska Kosova uradno razglasila, da je svoja minska polja razminirala. To razminiranje je bilo izvedeno nestrokovno in predvsem pri njegovem izvajanju niso bili spoštovani mednarodni standardi humanitarnega razminiranja. Pri tem je bilo ocenjeno, da je bilo do tega datuma kar 34 odstotkov vseh minskih žrtev med civilnim prebivalstvom v resnici pripadnikov OVK, ki so izvajali razminiranje na svojih minskih poljih (Bizjak, 2008, str. 309). Zato so vsa ta območja pozneje ponovno pregledale in očistile pooblaščen organizacije, skladno z mednarodnimi standardi za humanitarno razminiranje.

Uporniške formacije kosovskih Albancev so zaradi pomanjkanja sredstev pogosto improvizirale. Najdeni sta bili dve mini, ki sta kot ohišje uporabljali kovinsko škatlo za pehotno strelivo. V prvem primeru je bila celotna kovinska škatla napolnjena z 200-gramskimi trotilnimi naboji (TN-200), kot vžigalnik pa je bila v sredini škatle protipehotna naletna mina PMA-2. V drugi škatli sta bila samo dva tovrstna trotilna naboja, ki pa sta bila pomešana z različnimi kovinskimi deli in strelivom 12,7 mm. Ta improvizirana protipehotna mina je bila prirejena za kontroliran vžig z žico. V bližini Prizrena je bila sredi leta 2000 najdena improvizirana, kovinska in doma zvarjena mina usmerjenega dejstva. Mina je bila visoka en meter, stala je na treh kovinskih nogah, ohišje je bilo iz kovine, v sprednjem delu so bili v plastiko uliti kovinski drobc, v zadnjem sloju pa so bili trotilni naboji. Mina je bila pripravljena za kontroliran vžig in nameščena tako, da je ognjeno pokrivala križišče dveh poti. V bližini Peči sta bili najdeni tudi dve klasični mini usmerjenega dejstva (MRUD). Obe sta bili z nasprotne strani dodatno okrepljeni z eksplozivom in detonatorjem ter pripravljene na kontroliran vžig. Pripadniki Osvobodilne vojske Kosova so pogosto minirali zapuščene položaje jugoslovanske vojske. V teh primerih so mine polagali v centru položajev in zaklonilnikih, če bi morda jugoslovanski vojaki pozneje želeli ponovno zasesti že izdelane položaje.²⁵

²⁵ V enem izmed primerov je bila na položaj Vojske Jugoslavije, tik ob albanski meji, na težko dostopni lokaciji v zaledju Peči odvržena kasetna bomba. Zaradi močvirnega območja je bil v tem primeru odstotek neeksploziranih kasetnic velik (okoli 60 odstotkov). Po pridobitvi mikrolokacije odvržene kasetne bombe je izvidniška EOD-skupina (avtor prispevka in upokojeni britanski podčastnik) izvidovala območje. Od cestne komunikacije do lokacije je ekipa potrebovala 2,5 ure hoda. Skupina se je pred obiskom območja pozanimala pri domačinih in pripadnikih OVK, ki so se bojevali na tem območju, vendar je bilo vse vedenje omejeno na neeksplozirane kasetnice. Območje je bilo izvidovano, nevarnost ocenjena in načrt izvedbe čiščenja bojišča (Battle Area Clearance – BAC) pripravljen. Pri pristopu do položajev je bil uporabljen tudi minski detektor. Zaradi nevarnosti položenih zaščitnih min pred položaji je bilo območje pregledano zgolj z zadnje strani bojnih položajev. Ko se je čez tri tedne začel izvajati BAC, se je pokazalo, da so bile štiri mine PMA-2 postavljene z zadnje strani položajev in v obrambnih rovih. Postavili so jih pripadniki Osvobodilne vojske Kosova, ko je Vojska Jugoslavije zapustila položaje. Tri mine so bile potisnjene globlje v blato in v poševnem položaju, kar pomeni, da je nekdo že stopil nanje, vendar zaradi terena (blata) niso bile aktivirane.

4 NETIPIČNA UPORABA MIN

Vojska Jugoslavije je pri miniranju bolj ali manj uporabljala taktične rešitve nekdanje JLA. Vseeno je bilo med razminiranjem mogoče prepoznati nekaj elementov, ki so odstopali od te doktrine. Tako so bile v močvirnih predelih protipehotne naletne mine postavljene na leseno desko in zakopane v zemljo, pri čemer je deska omogočala večji upor in aktiviranje mine. Ko so bile protipehotne naletne mine postavljene v bližini naselja z naklonjenim prebivalstvom, je bil k minam po navadi dodan manjši kovinski del (vijak, žebelj, bakrena žička). Namen teh kovinskih delov je bila poznejša lažja in hitrejša detekcija min (dnevniški zapiski). Najdenih je bilo tudi precej protipehotnih naletnih min PMA-1 z že aktiviranim (zdrobljenim) vžigalnikom, ki pa ni aktiviral mine (Threat Factsheet No. 6). Te mine so bile najdene predvsem v mokrih in zelo močvirnih predelih, kar pomeni, da sta vlaga in voda nekako vplivali in nevtralizirali vžigalnik (dnevniški zapiski). V okolici Glogovca (alb. Glllogoc) je bila najdena protitankovska mina TMA-4, prirejena za kontroliran vžig. Mina je imela na vsaki strani dve luknji, v katerih sta bila vstavljena električna detonatorja in zalepljena z lepilom. Mina je bila postavljena na kolovoz, vendar brez žic (Threat Factsheet No. 2). Ocenjeno je bilo, da so mino postavile formacije kosovskih Albancev, pozneje pa so nanjo pozabili ali pa je njen postavljevalec umrl.

V enem primeru so bile protitankovske mine uporabljene kot eksplozivna polnjenja za rušenje cestnega mostu na cesti Mitrovica–Leposavić. Ves sistem je bil sestavljen iz 27 albanskih protitankovskih min MKTBT, ki so bile postavljene pod nosilec mostu (operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra). Po tri mine so bile postavljene ena na drugo, na vrhu take skupine min pa je bil postavljen 200-gramski trotilni naboj. V sistemu so bili povezani še dva časovna sprožilca SU-24C (M-70) in dve bateriji moči 4,5 V. Čas detonacije je bil predviden za 22. marec 2000 ob 10. uri. Pred mostom je bila nadzorna točka belgijskih pripadnikov Kforja, ki pa niso opazili polaganja min. Dan pred tem je bil na podoben način uničen železniški most v bližini, zaradi česar je bil odrejen varnostni pregled preostalih mostov.

5 NAKNADNO POSTAVLJANJE MIN IN EKSPLOZIVNIH TELES

Mine so se na Kosovu postavljale tudi po koncu konflikta. Ciljne skupine so bili prvenstveno pripadniki srbske manjšine in ruski pripadniki Kforja. Tovrstnega miniranja je bilo največ v drugi polovici leta 1999 in leta 2000, potem pa se je intenzivnost zmanjšala. Uporabljene so bile večinoma protitankovske mine, ki so bile postavljene na komunikacijah, ki so jih pogosto uporabljali srbsko lokalno prebivalstvo in ruski vojaki. V nekaj primerih je bila uporabljena celo dvojna postavitvev protitankovskih min. Tako je 15. decembra 1999 ameriško vojaško vozilo Hummer v ruskem sektorju na že preverjenem in večkrat uporabljenem kolovozu naletelo na dvojno postavitvev protitankovskih min (zelo verjetno TMA-3). Eksplozija je bila tako močna, da se je minsko zaščiteno vozilo v zraku obrnilo in 8,5 metra od kraja detonacije padlo nazaj na streho. Teža vozila je ubila sovoznika, voznik pa je preživel brez posledic. Minski krater je bil globok 0,9 metra in imel je premer 1,2 metra. Pri preiskavi dogodka sta bili levo in desno od kraterja eksplozije, vendar ob

robu cestišča, najdeni še dve protipehotni naletni mini PMA-2. Ob desnem robu je bila plastična steklenica zataktnjena v leseno špico, zapičeno v zemljo, kar je bila označitev lokacije postavljenih min.

29. decembra 1999 je rusko oklepno vozilo BDM-1 na nadzorni točki, ki so jo ruski pripadniki Kforja zasedali le med dnem, naletelo na svežo dvojno postavitev protitankovskih min (zelo verjetno TMA-3). Ponoči je najprej deževalo in dež je zrahljal zemljo za polaganje min, nato pa je območje pokril rahel sneg in zemeljskih del ni bilo mogoče opaziti. Vozilu je odneslo pogonsko kolo in dve podporni kolesi na desni strani, pri čemer je bil voznik hudo poškodovan, vendar je preživel. Podoben neprijeten dogodek se je zgodil 11. februarja 2000, ko je ruski vojaški tovornjak aktiviral sveže postavljeno protitankovsko mino (Threat Factsheet No. 4).

Novembra 2000 je bila pod vozilo mednarodne policije nastavljena ročna bomba M-75. Varovalka bombe je bila z žico povezana s sprednjim kolesom in ko bi se avto začel premikati, bi žica izvlekla varovalko ter aktivirala bombo. Ob začetku vožnje se je žica pretrgala in varovalka je ostalo v bombi (dnevniški zapiski). Ob številnih podobnih primerih je treba omeniti incident v vasi Lepina (alb. Lepi), ki se je zgodil 15. junija 2000. Srbski voznik kombija je zaradi varnosti uporabljal stranske kolovoze, vendar je pri vožnji v koloteku kolovoza naletel na sveže postavljeno protitankovsko mino. Umrli sta voznik in sovoznik. Pred tem kombijem je vozil kombi poln otrok, ki pa je zaradi blata vozil po travi zunaj koloteka (dnevniški zapiski).

6 REZULTATI HUMANITARNEGA RAZMINIRANJA

V okviru humanitarnega programa razminiranja, ki ga je vodil Minski koordinacijski center, je bilo do decembra 2001 najdenih in uničenih 24.972 protipehotnih min in protitankovskih min, 8485 kasetnic in 13.896 preostalih neeksplozivnih ubojnih sredstev (Saunders, 2003, str. 36).

Decembra 2001 so v Minskem koordinacijskem centru svoje delo končali. Odgovornost za zaščito pred minami in neeksplozivnimi ubojnimi sredstvi je prešla na EOD sekcijo Kosovskega zaščitnega korpusa. Glede na vsebinski načrt prehoda, ki so ga pripravili decembra 2001 v Minskem koordinacijskem centru, je bila na Kosovu nevarnost položenih min skoraj izničena, glavno nevarnost za prihodnost pa naj bi predstavljale neeksplozivne kasetnice (MACC, 2001). Program humanitarnega razminiranja na Kosovu je uspešen tudi zaradi zmanjševanja števila minskih žrtev. Tako je bilo po znanih podatkih od junija do decembra 1999 v minskih nesrečah udeleženi 341 ljudi, izmed katerih je 74 udeležencev nesreč umrlo, 267 pa je bilo ranjenih (UNMIK, 2000). Leta 2000 se je to število zmanjšalo na 93. Izmed teh je devet udeležencev umrlo, 84 pa je bilo ranjenih (UNMIK, 2001). Leto pozneje je število padlo na 23 (devet umrlih, 14 ranjenih) (UNMIK, 2002).

Po znanih podatkih je bila na Kosovu zadnja žrtev zaradi protitankovskih min leta 2001, zadnja žrtev zaradi protipehotnih min pa leta 2012 (Bizjak, 2016, str. 329).

Na Kosovu se je v obdobju od junija 1999 do 31. decembra 2001 zgodilo tudi 33 delovnih nesreč med izvajanjem različnih aktivnosti humanitarnega razminiranja. V teh nesrečah je bilo hudo poškodovanih 39 izvajalcev razminiranja, kar 30 delovnih nesreč pa so povzročile mine. Najnevarnejše so bile protipehotne naletne mine PMA-3 (22 delovnih nesreč),²⁶ ni pa bilo delovnih nesreč s protipehotnimi poteznimi minami, kar je redkost (Bizjak, 2011, 315). V 14 primerih se je delovna nesreča končala z amputacijo stopala ali noge nad kolenom. V enem primeru je deminer zaradi eksplozije mine PMA-3 popolnoma izgubil vid.

7 VRSTE MIN, NAJDENIH NA KOSOVU

Razen protitankovskih min TMRP-7 in diverzantskih min M-85 (Prilepka) so bile na Kosovu položene in najdene vse druge mine iz skladišč JLA. Med ostanki vojaškega skladišča Lukare so bile najdene tudi mine TMRP-7²⁷ in M-85, vendar so bile tam le skladiščene in zaradi zračnega pritiska ob eksploziji razmetane okoli uničenih skladiščnih zgradb. Protitankovske mine TMRP-6 so bile potrjeno uporabljene le v dveh primerih (skupaj štiri mine), njihova uporaba pa ni bila evidentirana v zapisnikih minskih polj, temveč jo je naknadno potrdilo humanitarno razminiranje.

Od preostalih min so bile v procesu razminiranja najdene še sovjetski mini PMD-6 in POMZ-2 (najdene v okolici Prizrena) in albanska mina MKKB z ohišjem iz bakelita (kopija sovjetske mine PMD-6) (Threat Factsheet No. 5). Ob jugoslovanskih protitankovskih minah so bile najdene še sovjetska mina TM-46, kitajska Type 59 (kopija TM-46) in albanska MKTBT (Threat Factsheet No. 1). Te tri tipe protitankovskih min je bilo mogoče najti predvsem v zahodnih in severnih predelih Kosova.

Sklep Humanitarno razminiranje Kosova je bil hiter in uspešen proces. K temu so veliko pripomogli hiter odziv donatorjev, novi principi in tehnološka oprema, inovativno, vendar zelo rizično, vodenje in upravljanje Minskega koordinacijskega centra ter manjše število položenih min. V začetnih ocenah je bilo izpostavljeno, da bo ta proces trajal vsaj deset let, v glavnih obrisih pa je bil končan v slabih treh letih. Kosovo se sicer tudi 20 let po koncu vojaškega konflikta še zmeraj srečuje s problematiko neeksploziranih ubojnih sredstev, vendar so to posamezni primeri, pogosto najdeni na odročnih predelih. Zapisniki minskih polj Vojske Jugoslavije so pripomogli k hitremu humanitarnem razminiranju, k čemur pa so pripomogle še izkušnje, ki jih je z »jugoslovanskimi« minami in tehnikami miniranja skupnost humanitarnega razminiranja že pridobila na Hrvaškem in v BiH.

²⁶ PMA-2 je bila vzrok za sedem delovnih nesreč, PMA-1 pa za eno delovno nesrečo. V preostalih treh delovnih nesrečah se je zgodila v dveh primerih nesreča z ameriško kasetnico BLU-97 (ena smrtna žrtev), v enem primeru pa z vžigalnikom.

²⁷ O tej mini je znanega zelo malo. Po nekaterih podatkih in ocenah njen razvoj naj ne bi bil popolnoma končan in naj bi bili vsi primerki, najdeni v BiH in na Kosovu, »poskusni«. Mina skupaj tehta 8 kg, od tega ima 5,1 kg eksploziva. Ime »TMRP-7« ni uradno poimenovanje, temveč je mino tako poimenovala humanitarna deminerska skupnost v BiH, ki je ocenila, da je mina nadaljevanje tehničnega razvoja TMRP-6.

Literatura

1. Benini, A., 2002. »Decision Support for Mine Action – Kosovo«. Global CWD Repository. 1136. <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-globalcwd/>.
2. Bizjak, M., 2000/2001. Mine in tehnike miniranja, uporabljene na Kosovu. *Ujma*, 14/15, str. 447–451.
3. Bizjak, M., 2002. Humanitarno razminiranje na Kosovu. *Ujma*, 16, str. 446–452.
4. Bizjak, M., 2003/2004. Uporaba psov pri humanitarnem razminiranju. *Ujma*, 17/18, str. 315–323.
5. Bizjak, M., 2006. Strojni načini razminiranja in njihova uporaba pri humanitarnem razminiranju. *Ujma*, 20, str. 310–320.
6. Bizjak, M., 2007. Vrste izvidovanj pri humanitarnem razminiranju. *Ujma*, 21, str. 281–293.
7. Bizjak, M., 2009. Uporaba kasetnega streliva na Kosovu in v Albaniji. Humanitarne posledice njegove uporabe in odstranjevanje. *Ujma*, 23, str. 269–282.
8. Bizjak, M., 2008. Vojska in protiminsko delovanje v svetu. *Ujma*, 22, str. 300–315.
9. Bizjak, M., 2011. Delovne nesreče v okviru humanitarnega razminiranja. *Ujma*, 25, str. 304–321.
10. Bizjak, M., 2012. Polaganje min, protiminsko delovanje in posledice na okolju. *Ujma*, 26, str. 272–288.
11. Bizjak, M., 2016. Protitankovske mine in humanitarno protiminsko delovanje v svetu. *Ujma*, 30, str. 323–330.
12. Busé, S. M., 2000. Reducing the Threat of Landmines for Kosovo's Children. *Journal of Conventional Weapons Destruction*. Februar 2000, str. 25–27.
13. Croll, M., 1998. *The History of Landmines*. Barnsley: Lep Cooper.
14. Dirscherl, J., 2004. *Humanitarian impact from Mines other than Anti-Personnel Mines*. Geneva, Geneva International Centre for Humanitarian Demining.
15. GICHD, 2005. *History, Summary and Conclusions of a Study of Manual Mine Clearance*. Geneva, Geneva International Centre for Humanitarian Demining.
16. Hamzaj, B., 2000. *A Narrative about War and Freedom, Dialog with the Commander Ramush Haradinaj*. Prishtina, Hamzaj Bardh.
17. ICRC, 2001. *Cluster Bombs and Landmines in Kosovo, Explosive Remnants of War*. Geneva: International Committee of the Red Cross/Mines-Arms Unit.
18. Human Rights Watch, 2000. *Landmine Monitor Report 2000*. New York: Human Rights Watch.
19. Lazović, M., Stišević, M., 1998. *Teorija Ratne veštine*. Beograd: Policijska akademija.
20. McGrath, R., 2000. *Landmines and Unexploded Ordnance- A Resource Book*. London/ Sterling: Pluto Press.
21. Saunders, S., 2003. *Kosovo after the UNMACC and Beyond. The Journal of Conventional Weapons Destruction*. Avgust 2003-7, str. 36–39.
22. Scott, J. J., 2002. *The Kosovo MACC: "The Most Successful Mine Action Program Ever."* *Journal of Mine Action*. April 2002-6, str. 26–32.

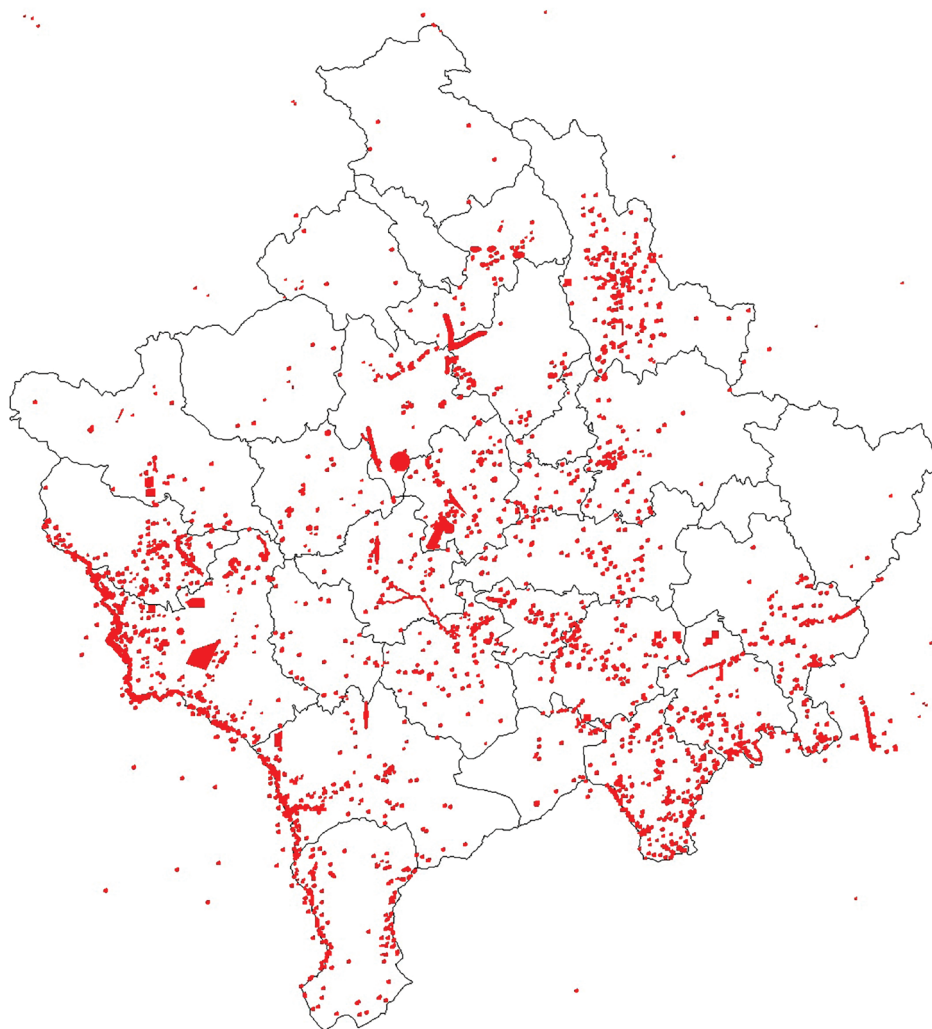
Dokumenti (večinoma pri avtorju)

1. Bizjak, 2000. *Donors conference – UNMIK Mine Action Programme, 2000 Results and 2001 Activities/Support Requirements*, oktober 2000.
2. Cimperšek, 1999. *Poročilo o obisku v Makedoniji in na Kosovu*, 16. 7. 1999.
3. *Dnevniški zapiski*, 15. 10. 1999–31. 1. 2001.
4. Jean, 2000. *Minetype statistics, dokument MACC*, 22. 6. 2000.
5. Halo Trust, 1999. *Consolidated Minefield Survey Results*.

6. *MACC, 1999. Donors Conference, Pristina, Kosovo, 22.–23. 10. 1999.*
7. *MACC, 2000. MACC request for funding support in 2001, 10. 10. 2000.*
8. *MACC, 2001. Plan for the transfer of responsibility for EOD Operations in Kosovo from the UNMIK MACC to the Department of Civil Security and Emergency Preparedness, december 2001.*
9. *Messick, 2000. Kosovo (FRY) Landmine Impact Survey, 31. 3. 2000.*
10. *Office of Humanitarian Demining Programs, 1999. Quick Reaction Demining Force (QRDF) to Support Post-Conflict Refugee Assistance and Reconstruction Efforts in Kosovo, junij 1999.*
11. *Operativni dnevnik Minskega koordinacijskega centra (MACC) – elektronska različica, 1. 8. 1999–31. 12. 2001.*
12. *Stegnar, 2001. Osiromašen uran, Predavanje v Izobraževalnem centru za zaščito in reševanje na Igu (fotokopije drsnic), Peter Stegnar, Institut Jožef Stefan, 19. 2. 2001.*
13. *Threat Factsheet No. 1, 27. 10. 1999.*
14. *Threat Factsheet No. 2, 27. 11. 1999.*
15. *Threat Factsheet No. 4, brez navedbe datuma.*
16. *Threat Factsheet No. 5, brez navedbe datuma.*
17. *Threat Factsheet No. 6, 28. 4. 2000.*
18. *UNMIK, 2000. Mine Action Program Annual Report, 2000.*
19. *UNMIK, 2001. Mine Action Programme Annual Report, 2001.*
20. *UNMIK, 2002. OKPCC EOD Management Section Annual Report, 2002.*
21. *Zapisniki minskih polj Vojske Jugoslavije (po številu skupaj 624), v besedili navedeni po identifikacijskih številkah iz baze podatkov IMSMA.*
22. *WHO, 1999. Summary of data on mine/UXO injures and deaths Kosovo, 13. 6.–12. 7. 1999, 14. 7. 1999.*
23. *Wood, 1999. Further Analysis of VJ Records, dokument MACC, 1. 9. 1999.*

Slika 1:
Stanje nevarnih
območij na
Kosovu. Vir:
MACC, avgust
1999.

Figure 1:
Danger-zone
situation in
Kosovo. Source:
MACC, August
1999.

Slika 2:
Bojno oklepno vozilo Vojske Jugoslavije, ki je naletelo na PTM, pot proti mejni stražnici Košare. Vir: Matjaž Bizjak, november 1999.

Figure 2:
Yugoslav Army AFV landing on a PTM landmine on the road towards the Košare border guardhouse. Source: Matjaž Bizjak, November 1999.

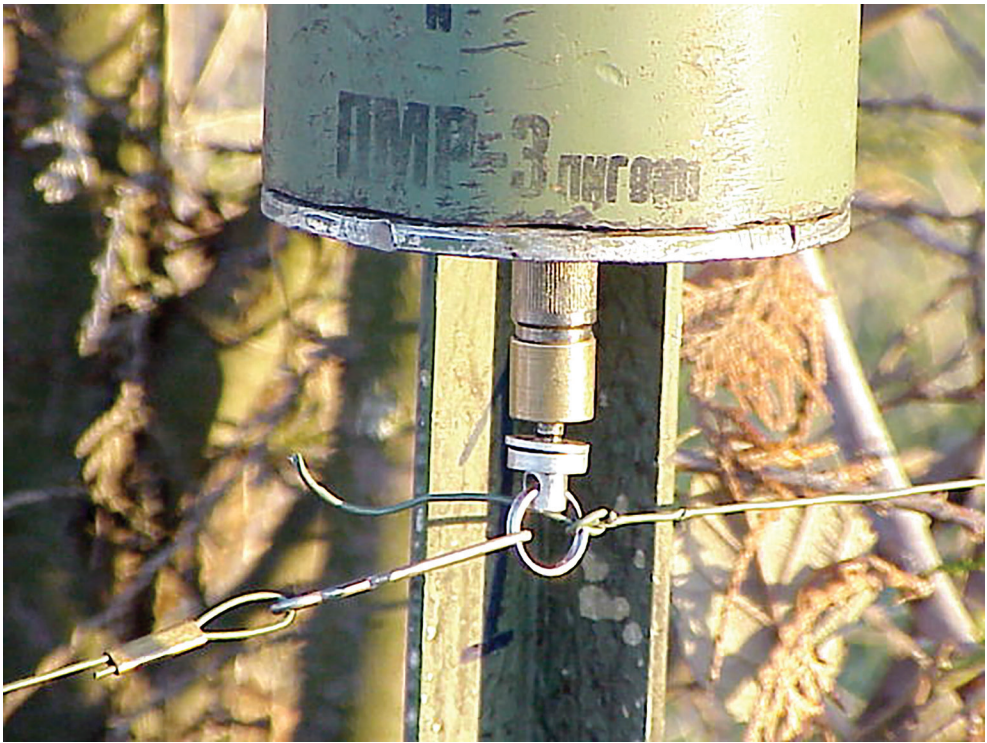
Slika 3:
Miniran cestni most na relaciji Mitrovica–Leposavič. Vir: Matjaž Bizjak, marec 2000.

Figure 3:
Mined road bridge on the route Mitrovica–Leposavič. Source: Matjaž Bizjak, March 2000.

Slika 4:
Protipehотna
potezna
mina PMR-3,
postavljena v
bližini osnovne
šole Rznić. Vir:
Matjaž Bizjak,
oktober 1999.

Figure 4:
PPPM PMR-3
mine laid in the
vicinity of the
Rznić elementary
school. Source:
Matjaž Bizjak,
October 1999.

Slika 5:
Košare,
delovišče,
rumeni količki
predstavljajo
najdene mine.
Vir: Matjaž
Bizjak, oktober
2000.

Figure 5:
Baskets,
working site
and yellow poles
marking the
detected mines.
Source: Matjaž
Bizjak, October
2000.

Slika 6:
PMA 1 z
aktiviranim
vžigalnikom,
ki pa je zaradi
vlage zatajil. Vir:
Matjaž Bizjak,
2000.

Figure 6:
PMA 1 mine
with a triggered
fuse, which
failed to
explode due to
dampness.
Source: Matjaž
Bizjak, 2000.

Slika 7:
Protitankovska
mina TMM-1
kot vžigalnik
za zaboj s 25
kg eksploziva,
bližina vasi
Popovac. Vir:
Matjaž Bizjak,
maj 2000.

Figure 7:
PTM TMM-1
as a fuse for
a 25-kg box
of explosives
in the vicinity
of the village
of Popovac.
Source: Matjaž
Bizjak, May
2000.

Slika 8:
Zapisnik
minskega polja
VJ – okolica
Djakovice.
Vir: MACC,
september
1999.

Figure 8:
Record of the
Yugoslav Army's
minefield –
surroundings
of Djakovica.
Source: MACC,
September
1999.

42

Reg. broj Serijska	528 ²⁸	ZAPISNIK MINSKO - EKSPLOZIVNE PREPREKE (MEP)
Karta	5 КАРТА 40	ORI: 50 000 linc broj 1 koordinate X 99800 Y 37000
Indanje	1985	A – PODACI O IZRADI DM 36579 98898

Orijentirne tačke
MARKED, CUT TREE
ORI - ОБЕЛЕЖЕНО СРЕЧЕНО ДРВО
1660 2 КОРКА ОУ ПУТА LEFT 2 STEPS FROM THE ROAD
X=99875 Y=37025

ORI - ЦИП СТАЗА И ПУТА → CONNECTION
X=99890 Y=37175 PATH - ROAD

Распоред MBS по редовима - групана				
0	0	0	0	1
0	0	0	0	2
0	0	0	0	3
0	0	0	0	4
0	0	0	0	5

1. Vrsta MEP - količina ugrađenih MBS: ПРТИВ ПЕШАДИЈСКО МИНСКО ПОЛЈЕ ANTI PERSONNEL MINE-FIELD
УГРАЂЕНО 1000 ПМА-2
2. Način izrade MEP: РУЧНО - СТАРЕВИМ РАСПОРЕДОМ (ОУ) КОСЕ ПО 5 МЕТРЕ
РАЂЕНО ПО ПЕШНИЦАМА WORKED IN SHARES
3. Број редова (групана) и MEP-količina ugrađenih MBS по редовима-групана: ПЕТ РЕДА У МИНСКОМ ПОЛЈУ
У СВАКОМ РЕДУ ПО 200 ПМА-2, У СВАКОЈ ПЕШНИЦИ ПО 100 ПМА-2
200 MINES IN EACH ROW, 100 MINES FMMA-2 IN EACH SHARE
4. Подаци о пролазима у MEP: ОСТАВЉЕНЫ ПРОЛАЗ У ЗАХВАТУ ПУТА И ПУТ, ШИРИНА
8 М A PASSAGE LEFT BETWEEN THE PATH AND THE ROAD WIDTH 8m.

Radeno u 5 primeraka i dostavljeno: 1. orijs: КОМАНДИ ПРК 2. prim: КОМАНДИ 125 МТБ 3. prim: 125 УНН Б 4. prim: 2 МТБ 1НТ4 Datum izrade: 24.04.1999г.	JEDINICA: 125 УНН Б Izradio rukovodilo: П. П. П. Ime i dopune izvešio: [Signature] i izveštio: _____ дана
---	--

B – PODACI O RAZMINIRANJU

1. Način razminiranja: _____

2. Ko je naredio razminiranje: _____

3. Količina i vrsta MBS (uvadeni-unisteno) _____

4. Koje su pretrane izvedene MBS: _____

5. Jedinica koja je izvršila razminiranje: _____

Razminirani rukovodilo: _____

Datum: _____

Slika 9:
Ročna bomba
M-75 pod
policijskim
vozilom UNMIK.
Vir: MACC,
november 2000.

Figure 9:
M-75 hand
grenade under
a UNMIK
police vehicle.
Souce: MACC,
November 2000.

Slika 10:
Postavljena
protipehotna
razpršno-
odskočna mina.
Mina je bila
s sprožitveno
žico vezana na
»izgubljeno«
pištolo nekaj
metrov pred
mino. Vir:
Matjaž Bizjak,
junij 2000.

Figure 10:
A laid PROM
antipersonnel
bounding
fragmentaton
mine, which was
tied to a »lost«
gun a few
feet from the
mine, using a
detonating cord.
Source: Matjaž
Bizjak, June
2000.

